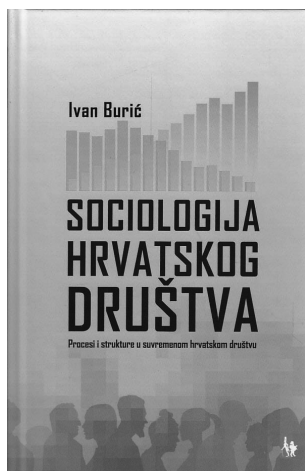

Ivan Burić

Sociologija hrvatskog društva: Procesi i strukture u suvremenom hrvatskom društvu

Zagreb: Jesenski i Turk, 2024., 293 str.

Društvo je kao predmet proučavanja fluidna kategorija, a promjene u njemu valja proučavati onda kad se počnu nazirati dugoročniji pravci njegova razvoja. Upravo s tom referencom na Josipa Županova (2011.), koji je svoj znanstveni vijek posvetio proučavanju društvenih odnosa i struktura na prostoru Hrvatske, započinje i *Sociologija hrvatskog društva* Ivana Burića, odnosno analiza suvremenoga hrvatskog društva od 1991. do 2023. godine. Knjiga je objavljena 2024. godine u nakladi Jesenski i Turk te u 18 poglavlja na 293 stranice predstavlja sintezu najvažnijih društvenih, političkih, ekonomskih, geografskih, prostornih i zdravstvenih istraživanja o hrvatskom društvu. Okupivši te nalaze na jednome mjestu, autor im je dao dodatnu analitičku težinu i omogućio

koherentno razumijevanje različitih društvenih procesa koji obilježavaju suvremenu Hrvatsku.

U prvom poglavlju *Kako živi narod* (str. 13.-18.) autor se oslanja na vrlo značajno istraživanje Rudolfa Bičanića (1936.) o hrvatskom društvu s početka 20. stoljeća. Tada je većina stanovništva živjela na selu i bavila se poljoprivredom te je vrlo često bila suočena s glađu, manjkom pitke vode i lošim higijenskim uvjetima. Ondašnje društvo prožimale su patrijarhalne i kolektivističko-egalitarističke društvene vrijednosti, a broj visokoobrazovanih bio je jako nizak. Nekoliko desetaka godina kasnije hrvatsko je društvo ušlo u zakašnjeli proces modernizacije koji je potrajao do kraja prošlog stoljeća. Taj proces Burić opisuje kao „krivudavu, često bolnu i razarajuću preobrazbu s ubrzanjima i zastojećima, nerijetku sputavanu lokalnim i globalnim zaprekama te povijesnim i ideološkim prijelomima“ (str. 14.). Tako je za hrvatsko društvo 20. stoljeće obilježeno krhkošću i političkom nestabilnošću, a prema Buriću ono je završilo tek 2013. godine ulaskom u Europsku uniju. Taj trenutak autor vidi kao prekretnicu koja je usmjerila hrvatsko društvo prema političkom, tehnološkom i kulturnom razvoju unutar europskih nadnacionalnih okvira, popraćenu jačanjem demokratskih standar-

da, zelenom transformacijom gospodarstva i drugačijim prioritetima u nacionalnim sigurnosnim politikama.

U poglavlju *(Ne)promijenjena nacija* (str. 19.-29.) Burić daje svoje viđenje tranzicije hrvatskog društva iz socijalističkog u kapitalističko. Temeljem tematski relevantnih socioloških istraživanja sažima tranzicijske uspjehe, pod kojima navodi osamostaljenje i međunarodnu prepoznatljivost kao i članstvo u Europskoj uniji, uspješno saniranje ratnih razaranja, jačanje demokracije, sigurnosti i tolerancije, ali i veće materijalno bogatstvo građana u odnosu na doba socijalizma. S druge strane, ističe i tranzicijske neuspjehe, primjerice nedovoljno brz socioekonomski razvoj u odnosu na države koje su bile u sličnoj političkoj situaciji poput Poljske, Češke i drugih bivših komunističkih zemalja istočne Europe. Burić kao ostale neuspjehe navodi demografske gubitke, korupciju i klijentelizam, nepovjerenje u društvene institucije i društveni pesimizam. Odvagujući uspjehe i neuspjehe, autor zaključuje kako Hrvatska ipak nije među „tranzicijskim šampionima“ (str. 20.-21.).

Pozivajući se na brojna demografska istraživanja provedena u zadnjih tridesetak godina, Burić u poglavlju *Stanovništvo* (str. 31.-54.) u društveni kontekst smješta trendove koji obilježavaju hrvatsko društvo u demografskom smislu. Među njima su depopulacija, deagrarizacija, deruralizacija, urbanizacija, starenje, smanjenje stope nataliteta, fertiliteta i nupcijaliteta, ali i negativan migracijski saldo i prirodni prirast. Burić ističe neke od katalizatora ovih procesa poput fenomena „privremenog“ rada u inozemstvu tijekom 1960-ih, koji je katkada postajao i trajan, te pojavu „dvostruke opterećenosti“ života žena nastalu njihovim sve većim uključivanjem na tržište rada. Navedeni negativni trendovi održali su se sve do danas, a Burić ističe kako je demografska struktura hrvatskog društva danas vjerojatno jedna od najslabijih karika kada govorimo o predispozicijama potrebnima za uspješan odgovor na razvojne izazove budućnosti.

U poglavlju *Prostor i regije* (str. 55.-64.) Burić problematizira uzroke i posljedice regionalnog dispariteta Hrvatske. Pri objašnjavanju neravnomjernog razvoja služi se analogijom „otočne države s izdvojenim urbanim područjima oko velikih gradova i širokim rijetko naseljenim prostorom oko njih“, koju su kontekstualizirali Dane Pejnović i Željka Kordej-De Villa (2015.). Burić zaključuje kako je neujednačen prostorni razvoj kroz povijest doveo i do širih ekonomskih i društvenih problema suvremene Hrvatske poput iseljavanja, koje analizira u sljedećem poglavlju (str. 65.-81.). Sukladno ranijim istraživanjima drugih autora, oni koji su se iselili iz Hrvatske u 20. stoljeću uglavnom su za to imali pretežito političke i ekonomske razloge, dok su od ulaska u Europsku uniju, kao što je spomenuto i u ranijem poglavlju o demografskim trendovima, kod iseljenika prisutni i „moralni razlozi“, odnosno skupovi različitih društvenih i političkih potisnih faktora zbog kojih se pojedinci odlučuju na migraciju. Valja naglasiti da se s vremenom promijenio i sociodemografski profil osoba koje razmatraju migraciju, pa je tako, primjerice, danas razmatra više žena, starijih građana, ali i onih zaposlenih koji traže bolje poslovne prilike.

Ishodište nekoliko sljedećih poglavlja u knjizi predstavlja poglavlje *Kapitalizam* (str. 83.-95.) u kojem Burić kao zajedničku točku analize svih istraživanja hrvatskoga kapitalizma vidi konstrukcijske pogreške u njegovoj uspostavi. Tako se u literaturi često koriste nazivi poput tajkuskog, nedemokratskog i ortačkoga kapitalizma zasnovanog na korupciji i klijentelizmu. U narednom poglavlju *Društveno devastirajuće neformalne prakse: korupcija i klijentelizam* (str. 97.-106.) Burić spominje istraživanje Vuka Vukovića (2020.) koje je pokazalo kako dio hrvatskog društva gaji određeni nivo „tolerancije na korupciju“ koja ovisi o razini zajedničkog interesa političara i neke neformalne skupine. Burić korupciju i klijentelizam naglašava kao društveno devastirajuće prakse i kao dvije glavne devijacije u hrvatskom društvu koje uzrokuju velike materijalne troškove, gubitak povjerenja u demokraciju i državne institucije te usporavaju socio-ekonomski razvoj.

Korupcija i klijentelizam također su i neki od uzroka društvene stratifikacije koju Burić analizira u seriji poglavlja pod nazivima *Društvena stratifikacija, Republika Hrvatska: stratifikacijski poredak tercijariziranog društva, Ekskurs o društvenim klasama u Hrvatskoj, Društvene nejednakosti i Društvena (ne)pokretljivost* (str. 107.-211.). Prvo sažima neka od istraživanja stratifikacije u hrvatskom društvu 20. stoljeća povezujući je pritom sa zakašnjelim procesima industrijalizacije, deruralizacije i deagrarizacije nakon Prvog svjetskog rata. Tadašnja struktura društvene piramide većinski je pripadala seljacima, dok se iznad njih nalazio relativno mali sloj „industrijskog proletarijata“, a na samom vrhu je bila mala i ekskluzivna građanska klasa. Tu oštru stratifikaciju nastojao je ublažiti socijalizam nakon Drugog svjetskog rata transformacijom seljaštva u radništvo i „stratifikacijskim čišćenjem“ sitne i krupne buržoazije putem nacionalizacije imovine. Posljedice tih procesa mogu se vidjeti u istraživanju Krešimira Peračkovića (2010.) o klasnoj strukturi stanovništva iz 1991. koje pokazuje da je više od polovice (53,8%) tadašnjega hrvatskog društva činila radnička klasa, dok je onih iz srednje klase bilo više od četvrtine (28,9%). Upravljačke elite činile su samo 2,5% ukupnog stanovništva, a udio poljoprivrednika (14,9%) višestruko se smanjio u odnosu na predsocijalističko razdoblje.

Nakon uspostave samostalne nacionalne države postojeća klasna struktura krenula je u proces restratifikacije zbog privatizacije i promjena u gospodarskoj strukturi. Kako bi objasnio stratifikaciju suvremenoga hrvatskog društva, Burić se služi istraživanjem Karin Doolan i Željke Tonković (2021.) prema kojima je ono podijeljeno u šest društvenih klasa s temeljnim odrednicama prema dobi, razini obrazovanja, obiteljskom naslijeđu i socioekonomskoj situaciji: dominantna klasa (12%), starija srednja klasa (13,7%), mlađa srednja klasa (15,4%), mlađa radnička klasa (24,9%), starija radnička klasa (19%) i potklasa (14,9%). Burić nadalje ističe kako je temelj klasne podjele u današnjem hrvatskom društvu ekspanzija srednje klase u kapitalizmu, što je dublje fragmentiralo ostale klase. To je detaljno objasnio preko svoje analize klasa u Hrvatskoj danas. Više društvene klase dijeli na „tajkune“ (dio elite koji se obogatio „privatizacij-

skom pljačkom“), „političko pleme“ (državni i javni dužnosnici), „ljude od bilogdje“ (pripadnici globalne elite), „supermenadžere“ (upravljajući velikih korporacija), „kognitivne poduzetnike“ (upravljajući uspješnih informatičkih tvrtki) i „poduzetničku elitu iz prilike“ (poduzetnici čiji je društveni status ovisan o njihovom uspjehu). Unutar srednje klase, Burić raspoznaje „tehnokrate“ (visokoobrazovani bijeli ovratnici u javnim službama), „sitnu buržoaziju“ (samozaposleni, obrtnici i mali poduzetnici) i „kognitivne radnike u privatnom sektoru“ koji se dijele na „simboličke analitičare“ (zaposleni u odnosima s javnošću, ljudskim potencijalima i marketingu), „numerate“ (financijski, podatkovni i medijski analitičari) i „developere“ (zaposleni u IT-sektoru). Sukladno Burićevoj analizi nižu društvenu klasu čine „postsocijalistička manualna radnička klasa“ (industrijsko radništvo), „emocionalni proletarijat“ (zaposlenici nižeg statusa u uslužnim djelatnostima), „prekarijat“ (zaposlenici na određeno, honorarci, „agencijski“ radnici) i „potklasa“ (siromašni, zaduženi, nezaposleni, blokirani i umirovljenici s niskim mirovinama). Općenito govoreći, bez obzira na detaljnu podjelu klasa koju uvodi, Burić zaključuje kako hrvatsko društvo obilježava i niska međugeneracijska vertikalna pokretljivost stanovnika (djeca uglavnom zauzimaju sličnu stratifikacijsku poziciju kao i njihovi roditelji) te da su od osamostaljenja u hrvatskom društvu porasle ekonomske nejednakosti. Međutim, nejednakosti od 2011. godine stabilno opadaju te još nisu veće od prosjeka Europske unije.

U poglavljima *Društvene vrijednosti* i *Religioznost* (str. 213.-262.) Burić sintetizira zaključke najvažnijih istraživanja o društvenim, ekonomskim i religijskim vrijednostima hrvatskog društva. Posebno ističe liberalizaciju individualnog i konformizam društvenog života, kao i dobrohotnost, univerzalizam i sigurnost koje su se pokazale kao Hrvatima najvažnije vrijednosti. Pozivajući se na istraživanja Višeslava Raosa (2020.) i Zlatka Šrama (2008.; 2016.), Burić iznosi zaključak da su Hrvati pobornici tržišne ekonomije koji, s druge strane, pokazuju i sklonost državnom protekcionizmu. Pri analizi religioznosti u Hrvatskoj Burić se oslanja na istraživanja Krunoslava Nikodema i Siniše Zrinščaka (2019.) koja su pokazala kako je broj individualno religioznih unazad nekoliko desetaka godina stabilan, dok je broj onih koji odlaze na vjerske obrede sve manji, ponajprije zbog smanjenja povjerenja u Crkvu koje se dogodilo na razini Europe, ali je u Hrvatskoj još uvijek veće nego u religijski sličnim zemljama.

U posljednjem poglavlju (str. 267.-275.) Burić kontekstualizira pandemiju koronavirusa kao novo ishodište društvenih podjela u Hrvatskoj poput one na „maskere“ i „antimaskere“. Uslijed brojnih promjena u svakodnevici javnozdravstvena kriza praktički se pretvorila u društvenu krizu prožetu propitivanjem svake nove odluke nadležnih za pandemiju i rastućim nepovjerenjem u te institucije. Postoji mogućnost i da je pandemija ostavila i dublji trag na društvene odnose, no to je pitanje na koje, prema Buriću, treba odgovoriti sustavna sociologija pandemije koja bi se trebala razviti u budućnosti.

Ako uzmemo u obzir učestalost promjena u današnjem hrvatskom društvu, obuhvatiti njegove ključne procese i strukture između korica jedne knjige zahtjevan je i ambicio-

zan zadatak. No, Ivan Burić to uspijeva učiniti sažeto i pregledno bez gubitka na jasnoći i sadržajnoj vrijednosti. Dodatnu vrijednost tom pothvatu daje i činjenica da autor ne analizira suvremeno hrvatsko društvo kao izolirani subjekt, već ga kontinuirano uspoređuje s predsocijalističkim i socijalističkim razdobljem, čime značajno povećava eksplanatornu snagu knjige i omogućuje dublje razumijevanje nastalih tranzicijskih procesa i njihovih posljedica. Osim vrsne sinteze brojnih istraživanja o hrvatskom društvu, knjiga ima i vrijedan autorski doprinos kroz niz analitičkih ekskursa, među kojima se posebno ističe uspostavljanje kategorijalnog aparata prilikom analize društvenih klasa u suvremenoj Hrvatskoj. Također, daje zanimljiv i edukativan pregled demografskih i teritorijalnih te religijskih i vrijednosnih promjena kao i posljedica povezanih s ranijim društveno-političkim razdobljima. Knjiga je bogata brojnim činjenicama, analizama i podacima, pa je stoga ponajprije namijenjena društvenim znanstvenicima, no kako se autor služi vrlo pristupačnim stilom, zasigurno je zanimljiva i široj publici. Upravo je balans između popularnog tona i znanstvene utemeljenosti možda i najveći doprinos ove knjige, koja istraživačima, ali i drugim zainteresiranim, može poslužiti kao polazišna točka za proučavanje društvenih promjena u hrvatskom društvu.

Roko Uvodić

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

Ovaj prikaz dio je projekta Instituta za društvena istraživanja pod nazivom Učinci europeizacijskog procesa u izabranim urbano-ruralnim područjima Hrvatske – HRE-UURBRUR, financiranog od Ministarstva znanosti i obrazovanja i Europske unije (NextGenerationEU) u periodu 2024. – 2027. Više o projektu: <https://www.idi.hr/hr/projekti/znanstveno-kompetitivni-projekti/ucinci-europeizacijskog-procesa-u-izabranim-urbano-ruralnim-podrucjima-hrvatske>